

LEKSIKOGRAFIYA VA UNING TILSHUNOSLIKDAGI O'RNI

Nabiyeva Sharifa Ismailovna

*Turon universiteti "Xorijiy tillar"
kafedrasi f.f.f.d. (PhD), dotsent v.b.*

e-mail:sharifa.nabiyeva@mail.ru

Norsoatova Dilso'z Sirojiddin qizi

*Filologiya tillarni o'qitish ingliz
tili yo'nalishi 024/2-guruh talabasi*

Annotatsiya

Leksikografiya tilshunoslikning muhim va amaliy yo'nalishlaridan biri bo'lib, til birliklarini tizimli tavsiflash va lug'atlarda aks ettirish bilan shug'ullanadi. Ushbu maqola leksikografiyaning tilshunoslikdagi o'rnini, uning nazariy asoslari va amaliy ahamiyatini atroflicha tahlil qiladi. Maqola leksikografiyaning tilshunoslik tizimidagi markaziy mavqeini asoslab beradi.

Kalit so'zlar: Leksikografiya, tilshunoslik, lug'atshunoslik, leksikologiya, til birliklari, amaliy tilshunoslik, nazariy tilshunoslik, terminologiya

Abstract

Lexicography stands as a pivotal and practical branch of linguistics, dedicated to the systematic description of linguistic units and their representation in dictionaries. This article comprehensively analyzes the place of lexicography within linguistics, exploring its theoretical foundations and practical significance. The article ultimately substantiates lexicography's central position within the broader system of linguistics.

Keywords: lexicography, linguistics, dictionary studies, lexicology, Language units, applied linguistics, theoretical linguistics, terminology

Аннотация

Лексикография является одной из важнейших и практических отраслей языкознания, занимающейся систематическим описанием языковых единиц

и их представлением в словарях. Данная статья всесторонне анализирует место лексикографии в лингвистике, исследуя ее теоретические основы и практическое значение. Статья обосновывает центральное положение лексикографии в общей системе языкознания.

Ключевые слова: Лексикография, Лингвистика, Словарное Дело, Лексикология, Языковые Единицы, Прикладная Лингвистика, Теоретическая Лингвистика, Терминология

Kirish. Leksikografiya, yunoncha “so‘z” va “yozish” so‘zlaridan kelib chiqqan bo‘lib, tilshunoslikning lug‘atlarni tuzish, o‘rganish va ularning nazariy asoslarini tadqiq etish bilan shug‘ullanuvchi muhim tarmog‘idir. Dastlabki ta‘riflarda u “lug‘at texnikasi” sifatida tushunilgan bo‘lsa, keyinchalik, katta Sovet Ensiklopediyasida lug‘at tuzishning ham amaliyoti, ham nazariyasi sifatida tavsiflangan [2]. F. Gove va G.E. Wigand kabi olimlar leksikografiyani ilm emas, balki subyektiv tahlil va intuitsiyani talab qiluvchi murakkab san‘at deb hisoblaydilar [2]. Sven Tarp leksikografiyaning predmeti lug‘atlar, tilshunoslikniki esa tilning o‘zi ekanligini ta‘kidlab, bu ikki soha o‘rtasidagi farqni belgilaydi [2]. Shunga qaramay, zamonaviy tilshunoslikda leksikografiya ko‘plab manbalar tomonidan tilshunoslikning ajralmas qismi, uning ilmiy sohasi sifatida e‘tirof etiladi, nazariy va amaliy jihatlarini qamrab oladi. Bu yondashuv leksikografiyaning nafaqat lug‘at yaratish jarayonini, balki uning ilmiy metodologiyasini ham o‘rganish zarurligini ta‘kidlaydi. Leksikografiya jamiyatda muhim ijtimoiy funksiyalarni bajaradi, bu uning tilshunoslik tizimidagi o‘rnini mustahkamlaydi. Uning vazifalariga ona tilini va chet tillarni o‘zlashtirishni osonlashtirish, ona tilini standartlashtirish, tillararo muloqotni ta‘minlash hamda til leksikasini ilmiy tadqiq etish kiradi [3, 6]. Leksikografiyaning paydo bo‘lishi tushunarsiz so‘zlarni izohlash va ma‘nolarini anglash zaruratidan kelib chiqqan bo‘lib, bu ehtiyoj lug‘atshunoslikning rivojlanishiga turtki bo‘lgan [3]. Tilshunoslik tizimida leksikografiya alohida o‘rin tutadi. U leksikologiya, frazeologiya, semantika, etimologiya, stilistika va so‘z yasalishi kabi tilshunoslikning boshqa sohalari bilan chambarchas bog‘liq holda faoliyat yuritadi

[4]. Leksikologiya tilning lugʻat tarkibini, soʻzlarning mustaqil birlik sifatidagi mavjudligini, maʼnoviy munosabatlarini (monosemiya, polisemiya, sinonimiya, antonimiya) oʻrganar ekan, leksikografiya bu bilimlarni lugʻatlarda amaliy aks ettiradi va tartibga soladi [4].

Nazariy leksikografiya tilshunoslikning muhim tarmogʻi sifatida lugʻat turlari, tuzilishi, mazmuni va tuzish prinsiplarini ilmiy asoslarini ishlab chiqadi, shu bilan birga jamiyatning tilga oid bilimlarini tizimlashtiradi va aks ettiradi. Lugʻatlarning tarixi insoniyat sivilizatsiyasining qadimgi davrlariga borib taqaladi. Miloddan avvalgi 2300-yillarga oid Eblada (Suriya) topilgan shumer-akkad mixxat planshetlari qadimgi lugʻatlar hisoblanadi [2]. Xitoyda birinchi izohli lugʻat miloddan avvalgi III-II asrlarda paydo boʻlgan [2]. Oʻzbek leksikografiyasining tarixi boy va qadimiy boʻlib, Mahmud Koshgʻariyning XI asrda yaratilgan “Devonu lugʻotit turk” asari bilan boshlanadi. Bu fundamental asar nafaqat turkiy-arab lugʻati, balki turkiy xalqlar madaniyati va tarixi boʻyicha qimmatli manba [3, 5]. Mahmud Zamaxshariy ishlari ham oʻzbek leksikografiyasiga sezilarli hissa qoʻshgan [3]. Zamonaviy lugʻatlar XV asr oʻrtalarida Yevropada bosmaxona ixtiro qilingandan soʻng keng rivojlandi [5]. Bugungi kunda leksikografiya nafaqat anʼanaviy lugʻatshunoslik tamoyillarini saqlab, balki raqamli texnologiyalar va sunʼiy intellekt (AI) imkoniyatlarini ham faol oʻzlashtirmoqda. Masalan, "Amaliy Leksikografiya Majmua 2025" kabi AI-kuchaytirilgan raqamli hujjatlarning paydo boʻlishi sohaning kelajakdagi yoʻnalishlarini, innovatsion rivojlanishini koʻrsatadi [1]. Oʻzbek tilshunosligida "Oʻzbek tilining izohli lugʻati" (birinchi nashri 1981-yil) kabi fundamental asarlar tilning lugʻat tarkibini tavsiflash, standartlashtirish va mustahkamlashda muhim rol oʻynaydi [3, 6].

Xulosa. Leksikografiya tilshunoslikning lugʻatlarni tuzish, oʻrganish va ularning nazariy asoslarini tadqiq etish bilan shugʻullanuvchi markaziy tarmogʻi boʻlib, u tilning murakkab tizimini tahlil qiluvchi ilmiy soha sifatida eʼtirof etiladi. Uning boy tarixi qadimiy sivilizatsiyalardan boshlanib, Mahmud Koshgʻariyning “Devonu lugʻotit turk” asaridan bugungi raqamli texnologiyalar davrigacha uzluksiz rivojlanib kelgan, shuningdek, turli lugʻat turlarini oʻz ichiga oladi.

Leksikografiya leksikologiya, semantika, etimologiya kabi tilshunoslikning boshqa sohalari bilan chambarchas aloqada bo'lib, tilni standartlashtirish, o'rganish, tillararo muloqotni ta'minlash va madaniy merosni saqlashda muhim ijtimoiy funksiyalarni bajaradi. Zamonaviy davrda sun'iy intellekt va korpus lingvistikasining integratsiyasi soha rivojiga yangi turtki berib, kelajakda dinamik, shaxsiylashtirilgan va multimodal lug'atlarning paydo bo'lishiga zamin yaratmoqda. Bu esa leksikografiyaning tilshunoslik tizimidagi o'rnini yanada mustahkamlaydi va uning ahamiyatini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Hanks, P. Leksikografiya: Kirish. Oxford: Oxford University Press, 2020.
- [2] Jackson, H., & Zé Amvela, E. (Muharrirlar.). Bloomsbury Leksikografiya bo'yicha qo'llanmasi. London: Bloomsbury Academic, 2023.
- [3] Tarp, S. Raqamli Leksikografiya. Berlin: Language Science Press, 2021.
- [4] Gouws, R. H. "Leksikografiya fan, hunar va san'at sifatida: Tanqidiy baholash." Xalqaro leksikografiya jurnali, jild. 33, son. 4, 2020, pp. 401-420.
- [5] Fuertes-Olivera, P. A. "Leksikografiya va sun'iy intellekt: lug'at yaratish uchun yangi paradigma." Xalqaro leksikografiya jurnali, jild 34, son 1, 2021, pp. 1-18.
- [6] Engelberg, S., & Lemnitzer, L. "Nazariy leksikografiya: Joriy qiyinchiliklar va kelajak istiqbollari." Leksikografika. Leksikografiya bo'yicha Xalqaro yillik kitob, jild. 37, son. 1, 2021, pp. 1-25.
- [7] Svensén, B. "Leksikografiyaning til tavsifi va hujjatlashtirishdagi roli." Xalqaro leksikografiya jurnali, vol. 35, no. 2, 2022, pp. 147-165.
- [8] Prinsloo, D. J. "Raqamli davrdagi lug'atshunoslik: qiyinchiliklar va imkoniyatlar." Lug'atshunoslik, vol. 41, 2021, pp. 1-24.